

Eva D. Bahovec

Feminizam i ambivalentnost: Simon de Bovoar

Simon de Bovoar (Simone de Beauvoir) važi za jednu od najkontraverznijih figura intelektualnog života našeg vremena. Njen život kao i njen teorijski rad govore o tome kako je teško biti, čak i na kraju dvadesetog veka, intelektualka, odnosno, intelektualac ženskog pola.¹ U ličnosti Simon de Bovoar sreće se i prepliće niz problema, koji su povezani kako sa razvojem filozofije u Francuskoj, tako i sa problemom praktičnog, političkog angažmana; kako sa pitanjem intelektualnog očinstva, veze između Bovoar i Sartra, tako sa pitanjem prekida i matrilinearog početka iznova i, na kraju, kako sa njenim odnosom prema egzistencijalizmu, tako i sa njenom komplikovanom povezanošću sa feminizmom.

Kada raspravljamo o ulozi i značaju Simon de Bovoar za feminizam, uopšte, kada pokušamo da joj odamo počast, koju svakako zaslužuje, od ključnog je značaja da, istovremeno, prepoznamo i protivrečnost njene osnovne pozicije. Nju nije moguće svesti na poznatu egzistencijalističku ideju o protivrečnosti ljudskog položaja u svetu, bačenosti u predmetnost i imanenciju, nužnosti alijenacije itd. Kao što je, na jednoj strani, važan napor da se pokaže filozofska samostalnost Simon de Bovoar u vezi sa njenim „životnom saputnikom“ Žan Pol Sartrom², tako, na drugoj strani, treba istaći da *Drugi pol* znači - mnogo više nego nastavak njenog rada započetog 1947. godine *Etikom ambivalentnog, Pour une morale de l'ambiguïté* - prekid sa ranim egzistencijalizmom.³

Razlog za ambivalentnost moramo, dakle, da potražimo na drugom mestu. Razlog je u samom načinu na koji feminističke kritike Simon de Bovoar pretpostavljaju nekakvu homogenost, kontinuitet, razumljiv odnos između žena i feminizma. Razlog je, ukoliko argument preokrenemo, u komplikovanom, dvosmislenom, nerazrešivom odnosu između kategorije žena i ženskosti, na jednoj strani, i ideje feminizma kao projekta, koji je usmeren na transcendenciju postojećeg, na drugoj strani. Ali kao što je, u okviru rasprave o feminizmu Meri Vulstonkraft, zapisala Kora Kaplan, začetnica novog talasa interpretacija naše velike prethodnice iz perioda prosvetiteljstva: „Nema takvog feminizma, koji bi postojao u potpunosti sa one strane ženskosti, onako kako se ona shvata u određenom istorijskom trenutku. Svi feminizmi su nekakve ideološke žrtve ženskosti konstituisani na osnovu pola i seksualnosti svoga vremena, i istovremeno, su im suprotstavljeni“⁴

¹ Moi 1994, 74. str.

² U predgovoru prevoda izbora Sartrovih filozofskih dela, možemo da pročitamo da je Sartr studirao na Ecole Normale Supérieure, „gde se upoznao sa svojom budućom životnom saputnicom (nikada se nisu venčali) Simon de Bovoar“. (Izbrani filozofski spisi, Cankarjeva založba, Ljubljana 1969, 10. str. vidi takođe: 31. str.) (prim.prev.: slobodan prevod)

³ Le Doeuff 1989; Moi 1994.

⁴ Kaplan, 1983, 29. str. (prim.prev.: slobodan prevod)

Feminizam ambivalentnosti, ambivalentnost feminizma

Simon de Bovoar, koja važi za najveću feminističku teoretičarku današnjeg vremena, u vreme kada je izašla knjiga *Drugi pol*, 1949. godine, sebe nije smatrala feministkinjom; bila je ubeđena da će se dolaskom socijalizma promeniti položaj žena. Kao što govori već prva uvodna rečenica, dugo je oklevala, pre nego što je odlučila da piše o ženama. Više od 20 godina kasnije, 1972. godine, pridružila se francuskom Pokretu za oslobođenje žena, *Mouvement pour des libération des femmes*. Tada se javno deklarirala kao feministkinja i svoju odluku objasnila time da se moramo, dok ne nastupi vreme socijalizma, boriti za položaj žena ovde i sada. Feminizam je, dakle, tako – privremeno – ali ne i konačno rešenje.

Upravo zbog toga, odnos feministkinja prema Simon de Bovoar i njenom *Drugom polu* je više nego jednoznačan. Tokom svih pet decenija od izlaska knjige je bila meta ozbiljnih kritika i osuda, karakterističnih, takođe, i za komentare povodom njene smrti.⁵ Na anglo-američkom prostoru, gde su joj posvećivali više pažnje nego u Francuskoj (gde je bila skoro nezapažena), mnoge autorke su konstatovale da je to knjiga koja je „promenila njihov život“; među kojima se, takođe, nalazi i začetnica drugog talasa američkog feminizma Beti Fridan (Betty Friedan).⁶ U pregledanom tekstu o istoriji i definisanju „pola“, Dona Haravej (Donna Haraway) joj je pripisala ulogu začetnice svih savremenih teoretskih problematizacija ovog koncepta: „Uprkos važnim razlikama, sva savremena feministička značenja reči 'pol' proizlaze iz rečenice Simon de Bovoar da se ženom ne rađa...“.⁷

Međutim, Simon de Bovoar su često i uvek iznova optuživali za mizoginiju. Njena mržnja prema ženama opaža se u njenom odnosu prema svemu onome što je specifično za ženu.⁸ Za Bovoar je svaki biološki proces u ženskom telu stanje krize, iskušenja, koje žena oseća kao nešto najmračnije i najalijeniranije. Menstruacija, trudnoća, porođaj, dojenje, sve ovo je definisano kao stanje u kome su žene još više žene nego inače, dakle, u poređenju sa muškarcima još više u alijeniranom stanju.

Uprkos tome, što Simon de Bovoar važi za glavnu feminističku teoretičarku današnjice i zagovornicu „feminizma jednakosti“, mogli bismo, dakle, bez problema, da njenu negaciju ženskoga tela posmatramo u okviru duge tradicije mizoginoga pisanja: „Neke stranice o trudnoj ženi ukazuju na

⁵ Antoaneta Fuk (Antoinette Fouque), centralna figura grupe *Psych et Po* (Psihoanaliza i politika) je dan posle njene smrti, u aprilu 1986. godine, pisala o tome, kako sada feminizam može, kada Bovoarove više nema, da stupi u dvadeset i prvi vek. *Moi* 1994, 77. str.

⁶ Elizabet Falez (Elizabeth Fallaize), urednica poznatog kritičkog zbornika o Simon de Bovoar (Fallaize 1998), na pariskom kolokviju, povodom pedestogodišnjice izdanja *Drugoga pola*, optužila je eksplicitno i argumentovano Beti Fridan (Betty Friedan) da je njena knjiga *The Feminine Mystique*, slavljena kao knjiga feminističkog početka, na mnogim mestima skoro pravi plagijat – jedva na nekim mestima citiranog i pomenutog – *Drugoga pola* (argumentacija važi za prvo izdanje *The Feminine Mystique*).

⁷ Haraway, D., „Spol za marksistični slovar: seksualna politika besede“, slov. prev. u reviji *Delta* 1998, 4, 1-2, str.43. (prim.prev.: slobodan prevod)

⁸ Evans 1985. u *Moi* 1993; 4, 1-2, 43. str.

izuzetnu mržnju prema ženskom telu i podsećaju me na mnoge mizogine tekstove koje su pisali muškarci... Tekstovi koji su tako neprijateljski nastrojeni prema ženskom telu, proučavamo iz perspektive mizoginije kao posledicu paničnog straha pred njim. Ali šta je sa Bovoarovom? Da li se i ona možda boji ženskog pola?⁹

Kod Simon de Bovoar je, takođe, ženska požuda određena kao nešto što je negativno, kao narušena kontrola nad vlastitim telom, zbog čega treba razmišljati u kontekstu neslobode, neautentičnosti, pasivnosti. Sve što se događa sa ženskim telom, radikalno je odvojeno od svesti, transcencije, subjektiviteta, rasprostranjenosti univerzalno ljudskog. Sa te tačke gledišta, *Drugi pol* se skoro čita kao pravi negativ glorifikacije ženskog tela u *Of Women Born* Adriane Rič (Adrienne Rich), koja važi za knjigu kojom se, suprotno feminizmu jednakosti, afirmiše „drugačiji feminizam“, koji ne želi da bude feminizam drugog pola, već feminizam razlike.

Argumentacijski okvir, iz koga proizlazi celi problematični sistem odnosa između bića i tela i razlike u anatomiji između polova, mogli bismo nekako da sažmemo na sledeći način: zato što je Simon de Bovoar opisivala previše negativno predstavu žene i ženskosti i zato što nije umela da afirmiše ono što je specifično žensko, nije bila prava feministkinja. Implicitna pretpostavka ovakvih kritika Bovoar, takođe, karakterističnih i za druge velike začetnice savremenog feminizma Kristin de Pizan (Christine de Pizan), Meri Vulstonkraft i Virdžiniju Vulf (Virginia Woolf)¹⁰, dakle, predstavlja jednostavan, principijelan i neproblematičan odnos između feminizma i žene. „Prava feministkinja“ u tom kontekstu znači poziciju koja može da doprinese oblikovanju pozitivnog, jedinstvenog, jakog identiteta (u kome se žene dobro osećaju i koji može da posluži kao zadovoljavajuća osnova za zajedničku političku akciju), jasno odvojenog od muškog identiteta, a „pravi feminizam“ bi, shodno tome, predstavljao nešto što je inherentno progresivno.

Naravno, problem Simon de Bovoar nije problem jednakosti i razlike; s tim, da im prepisujemo pretpostavke savremenih feminističkih teorija, zanemarujemo upravo radikalnu različitost njene feminističke pozicije. Umesto da prepoznaju specifičnost njenog konceptualnog prekida kritike Simon de Bovoar, njenu prednost pretvaraju u pretpostavljenu slabost koju je moguće objasniti pojednostavljenim idejama istoricizma o predanosti tadašnjem vremenu ili psihologističkom rešavanju ambivalentnosti feminističke pozicije u alijeniranom, patrijarhalnom, opresivnom društvu i u goli nedostatak ili lični strah autorke teksta.

⁹ Bedinter 1995, 63. str. – Nasuprot takvoj degradaciji ženskosti nalazi se izrazita glorifikacija muškosti – muškoga polnoga uzbuđenja, muške penetracije i na kraju muškog polnoga organa. Penis nastupa kao nekakva prava metafora neotuđenog, autentičnog, aktivnog, projektovanog odnosa prema svetu; u njemu se ogleda aktivnost, linearnost i faličnost autentičnog projekta slobodnoga čoveka, koji je sam odgovoran za svoje prisustvo na ovom svetu i za ispunjenje svojih mogućnosti izbora.

¹⁰ Više o tome vidi u: E. D. Bahovec, »Beg v andragonijo ili divja želja zgodnjega feminizma? O feminističnih branjih Virginije Woolf in Mery Wollstonecraft«, *Delta*, 1995, 1, 1-2, 86-96. str. i »Christine de Pizan in problem začetka«, v Christine de Pizan, *Mesto dam*, Delta, Ljubljana, v tisku.

Da bismo izbegli ovakve stereotipe savremenog feminizma, moramo da se prihvatimo rešavanja oba ova problema, odnosa prema ženama i odnosa prema feminizmu, istovremeno, ali, isto tako, posebno.

Feminizam bez žena?

Što se tiče odnosa Simon de Bovoar prema ženama i ženskosti, možemo da protivrečimo njenim kritikama, da radikalnost njene nove teoretizacije polne razlike proizlazi iz ideje o nekoj temeljnoj razlici: iz konstatacije koju pokušava da dokaže na skoro hiljadu strana svoje revolucionarne knjige, da su dvosmislenosti, ambivalentnosti, rascepljenosti u zapadnoj kulturi, žene više podvrgnute nego muškarci. Pored ontološke rascepljenosti (razumljive u kontekstu dijalektike biti za sebe i biti po sebi), obremenjuje ih još i društvena, istorijski nastala konfliktnost, zbog koje je žena kao subjekat bolećivije, nepopravljivo i neotklonjivo raspeta između slobode i alijenacije, transcendencije i imanencije, subjektivnom i objektivnom suštinom. Socijalna podređenost ponavlja i oslikava ontološko.¹¹

U alijeniranom društvu je žena, uprkos tome, da je principijelno slobodno i autentično biće, prisiljena da preuzme mesto drugog pola, da se pretvori u objekat, osudi samu sebe na imanenciju: „Situaciju žene, na poseban način, određuje činjenica da, pri tom, da je kao svako drugo ljudsko biće autonomna i slobodna, samu sebe otkriva i bira u svetu zato što je muškarci prisiljavaju da sebe prepoznaje u odnosu prema Drugom: žele da je ukalupe u objekat i da joj nametnu imanenciju, jer bi njena transcendencija neprestano prevazilazila druga, suštinska i suverena svest. Drama žene je upravo u tom konfliktu između osnovnog zahteva svakog subjekta, koji se stalno nameće kao bitan, i ostalih zahteva određene situacije, unutar koje je postavljena kao nebitna.“¹²

Mnogo važnije od toga šta Simone de Bovoar konkretno kaže o ženama i njihovim telima je način kako postavlja problem i kako nam nudi nov, celokupan, a još uvek neoblikovan konceptualni aparat kako misliti drugost u patrijarhalnom društvu. Bovoar pokušava da opiše kako žena nastaje, odnosno, šta je od nje nastalo u opresivnom društvu zapadne civilizacije, a ne ono što bi ona trebalo da bude – šta pripada njenoj suštini; na kraju krajeva, jedna od osnovnih meta njenih kritika, kojoj se uvek iznova vraća, je upravo ideja o „večno ženskom“. U prvom planu je deskripcija stanja, koja nam omogućava da uspostavimo ženskost kao autentični ljudski projekat.

Što se tiče odnosa Simon de Bovoar prema feminizmu, ono što se ističe kao slabost njene pozicije je pre njena prednost. Možemo da kažemo da je Simon de Bovoar u toj perspektivi legitimna naslednica Meri Vulstonkraft i njene *Odbrane prava žena*, koja se uzima kao prosvetiteljski početak savremenog feminizma, ili obratno da je Meri Vulstonkraft legitimna prethodnica Simon de Bovoar.

¹¹ Kao što je već istakla Toril Moi, tematizacija ovog odnosa kod Simon de Bovoar ostaje više na nivou metafore (prim. Moi 1994, 155. str. i naslov).

¹² vidi prethodno

Oba dela, *Obrana prava žena* i *Drugi pol*, svakako su zanimljiva i mimo povezivanja sa feminizmom, kao samostalni filozofski traktati, „kao dve odlične filozofske knjige“.¹³ Međutim, kada raspravljamo o problematičnom odnosu između feminizma i žena, možemo da se pozovemo na ono što ih objedinjuje: reflektirani, inherentno polemički odnos prema ženama i ženskosti, izvan bilo kakvog izjednačavanja feminizma sa ženama ili žena sa feminizmom. Feminizam je tradicija koja kao glavni problem ističe nejednoznačnost, zahtevnost, možda, čak, i smrtonosnost ovog odnosa.

Argument treba, dakle, okrenuti još jednom protiv njega samog. U suprotnosti sa zamerama, da su oba temeljna teksta feminističke teorije *Obrana prava žena* i *Drugi pol*, zbog negativne predstave žene i njene ženskosti koju nude, nedovoljno feministički, feminizam je u svojoj osnovnoj definiciji i postavci projekat, koji želi da ukloni negativnost ženskosti (deo negativnosti koji je specifičan za ženu, višak negativnosti, odnosno, višak „rascepljenosti“ žene koju Simon de Bovoar pokušava da opiše), o čemu je moguće u opresivnoj kulturi razmišljati pre kao o nečemu što je, istovremeno, unutar i izvan postojećih društvenih okvira,¹⁴ i premalo i previše, ideal i čista potrošnja – u svakom slučaju: sa one strane.

Slično, kao kod Simon de Bovoar kasnije, mogu se još kod Meri Vulstonkraft, u tekstu *Obrana prava žena* kao prosvetiteljskom temelju kasnije feminističke tradicije, pratiti impulsi i pravci, koji se neposredno pokazuju u strukturi teksta; samo za jednog od njih mogli bismo da kažemo da je eksplicitno feministički.

Dok se glavni tok interpretacija Meri Vulstonkraft još uvek usredotočuje na političke učinke njenoga rada i na istorijski kontekst u kome je on nastao, postepeno počinje da se uvodi, takođe, i drugi pristup analizi *Obrane prava žena*, koji se bavi epistemološkim čitanjem samog teksta. Upravo takva „novija“ čitanja Meri Vulstonkraft mogu da jasno ukažu na to, da je potrebno uhvatiti se u koštac sa mitologiziranim predstavama feminističkih početaka, kao sa nečim što je jednoznačno i inherentno progresivno.¹⁵

Meri Vulstonkraft, slavna i slavljena rana zagovornica žena, nije želela da govori ženskim glasom. Mada je svesno govorila „u ime svog pola“, principijelno je oštro razdvajala „sebe“ i „njih“. Obračala se ženama, a istovremeno se od njih distancirala: „O, vi nerazumne žene!... neznalice ste u

¹³ prim. Le Doeuff 1989.

¹⁴ Virdžinija Vulf je to rekla na sledeći način: „Kao žena nemam domovine. Kao žena ne želim domovinu. Domovina je za mene kao ženu celi svet“. *A Room of One's Own and Three Guineas*, ur. M. Barrett, Penguin, Harmondsworth 1993, 234. str.

¹⁵ B. Taylor, „Mary Wollstonecraft and the Wild Wish of Early Feminism“, *History Workshop*, 1992, 33, 201.str. Dok Kora Kaplan (u tekstu: „Wild Nights: Plesure/Sexuality/Feminism“, u *Sea Changes. Culture and Feminism*, Verso, London 1986, koji smatraju početkom ovih novih interpretacija) povezuje ambivalentnost i kolebanja u tekstu sa ambivalentnim odnosom Meri Vulstonkraft prema seksualnosti, naročito sa nekim prekomernim odbacivanjem i negiranjem ženske seksualnosti, Barbara Tejlor pokušava da sledi više identifikacijske pravce i tokove, „ženske“, „muške“ „prelazne“, koje interpretira u psihoanalitičkom kontekstu želje i identifikacije.

najemfatičnijem značenju te reči¹⁶ I mada razne i različite tokove ženskih (i muških) identifikacija kod Meri Vulstonkraft dopunjuje i sprečava želja za prevazilaženjem same razlike,¹⁷ glavni problem oko koga se vrti temeljni tekst cele kasnije feminističke tradicije je, upravo, ženskost sama: „želja biti uvek žena“ je ona svest koja „degradira pol“.

Uprkos svim identitetskim kolebanjima, koja se u novijim interpretacijama opravdano postavljaju u prvi plan, ostaje osnovni ton Meri Wulstonkraft pretežno mizogin, tako da se kod čitanja *Odbrane ženskih prava* nameće, upravo, slično pitanje kao kod čitanja *Drugog pola*: „ Da li ovo gnušanje nad palim, predodređenim ili fatalnim ženama znači i gnušanje nad sobom?“¹⁸

Ove, još uvek, nove i lucidne interpretacije početaka feminističke teorije se, ipak, uklapaju u mrežu argumentacije, da je od teksta važnija sama autorka teksta, a možda čak i njeni lični problemi...

Prekid kao negativnost negativnosti

Dakle, šta dobijamo, ukoliko uopšte nešto dobijamo, uporednim (feminističkim) čitanjem obeju velikih, priznatih i oštro kritikovanih početaka savremenog feminizma, *Odbrane prava žena* i *Drugoga pola*?

Na onom mestu gde smo kod Simon de Bovoar imali problematičan odnos prema biologiji, anatomiji ženskoga tela, kod Meri Vulstonkraft imamo nešto sasvim slično, degradaciju ženske seksualnosti, ženskosti kao takve.¹⁹ Zbog toga ih, naravno, ne možemo optužiti, da su izneverile feminističku dužnost. Njihove tekstove je moguće čitati zajedno, kao tekstove, koji pripadaju raščlanjenoj i raznovrsnoj, ali ne raspršenoj i zato, mislimo, premalo angažovanoj feminističkoj tradiciji. Spadaju u kontinuum, koji je sačinjen od prekida.

Možemo da kažemo da refleksija o „feminizmu i ambivalentnosti“, koja omogućava zajedničko čitanje celokupnog opusa (*Drugog pola* i njegovih kasnijih interpretacija), otvara put kojim

¹⁶ Wollstonecraft, nav. prema M. Poovey, *The Proper Lady, and the Women Writer*, The University of Chicago Press, Chicago i London 1984, 80.str. Gde govori kao »muškarac muškarcu«, »kao filozof«, »kao moralista«, »sa čvrstim glasom čovečanstva«. Ibid.

¹⁷ „Divlja želja je upravo poletela iz mog srca u glavu: nadasve iskreno želim da se razlikovanje polova zaustavi.“ Reč je o „glasu koji onostran svesti o seksualnosti.“ nav. prema B Taylor, „Mary Wollstonecraft and the Wild Wish of Early Feminism“, nav. delo

¹⁸ Gubar 1995, 140. str. vidi i 141. str. Slično su zamerali i Virdžiniji Vulf i njenoj *Sopstvenoj sobi*, koja važi za osnovni tekst feminističke literarne teorije; više o tome vidi Bahovec, E.D. „Beg v andragonijo ali divlja želja zgodnjega feminizma?“, nav. delo

¹⁹ Kod Mari Vustonkraft imamo posla, takođe, i sa glorifikacijom materinstva, koja je kod Simon de Bovoar predmet oštre kritike.

je moguće zaobići alternativu, koja se javlja kao osnovna dilema feminizma današnjeg vremena: bilo da je u pitanju esencijalizam, ustrajanje pri takvoj-i-takvoj definiciji ženskosti i njenoj suštini, bilo da je u pitanju priča o fragmentarnim, neuhvatljivim, „postmodernim“ ženskim identitetima, koja je u današnjim feminističkim teorijama postala pravi *lieu commun*. Omogućava nam da je nadomestimo sa ograničenijim, a istovremeno teorijski plodnijim konceptualnim poljem.

Zato je i kategorija „feministička mizoginija“, koju je u interpretaciji ambivalentne pozicije Mari Vustonkraft uvela Sandra Gubar, samo na prvi pogled nešto što se samo po sebi podrazumeva. Ona kaže: „Ideja o feminističkoj mizoginiji, dakle, mogla bi da razjasni mnoštvo kritičkih kontroverzi o ideološkim postavkama individualnih autorki i tekstova. Pošto su dosada svaku 'veliku' autorku u kanonu, verovatno i svako temeljno delo, u ovakvoj ili onakvoj interpretaciji proglasili za prototipsko feminističko ili u suštini maskulino.“²⁰

U potrazi za odgovorom kako rekonstruisati znanje i epistemologizirati istoriju feminističke teorije, koncept feminističke mizoginije postaje nepogrešiva nužnost, koju pokazuju inherentna problematika i principijelna nemogućnost razrešenja odnosa između feminizma i ženskosti. Feminizam je nužan i potreban projekat u društvu koje je opresivno prema ženama i mizogino, a pojam ženskosti kojim se bave Meri Vulstonkraft i Simon de Bovoar je deskriptivan, a ne preskritivan. U prvom planu nije pitanje kakva žena treba da bude, već šta ženskost znači u realnosti, ljudskoj civilizaciji, patrijarhalnom društvu: deskripcija stanja, analiza procesa „nastajanja žene“, *devenir-femme*. Mizogina predstava ženskosti je po meri društvene realnosti; možemo da kažemo da pravilno oslikava (izvrnuta na glavu) društvene odnose. Ne postoji nikakva uobrazilja u glavi „nedovoljno feminističkih“ velikih prethodnica, koje ne bi mogle da se suoče sa vlastitom ženskošću ili velikom figurama matrilinearne genealogije znanja, koje ne bi umele da naprave odlučujući prekid. Ukoliko društvo ne bi bilo mizogino i ukoliko predstava žene ne bi odgovarala tom društvu, onda, takođe, i feminizam ne bi bio – neće biti – više potreban.

Zato možemo da zaključimo da dvosmislenost, ambivalentnost, nejednakoznačnost odnosa Simon de Bovoar prema feminizmu i feminizma prema Simon de Bovoar čuva mesto trenutku feminističke samorefleksivnosti, svesti o unutrašnjoj rascepljenosti feminizma. Kada raspravljamo o „pravom feminizmu“ i o pravim merama feminizma, to znači da je granica neuhvatljiva: da je feminizma uvek premalo ili već previše. Upravo je to ono što je, na prvi pogled, paradoksalno, jedna od najjačih strana feminističkih napora, zbog koje se toliko dugo i očuvao...kao nova tradicija. Feministička teorija – i s obzirom na svoju osnovnu intenciju to mora i da bude – od početka je rascepljena iznutra, što joj i garantuje status teorije. *Drugi pol* Simon de Bovoar u toj perspektivi sasvim sigurno znači nastavak najplemenitije, samokritičke, samorefleksivne u sebi rescepljene tradicije feminizma.

²⁰ Gubar 1995, 144. str. (prim.prev.: slobodan prevod)

Ukoliko se autorka, kao što je Elizabet Badinter, još uvek pita da li je mizoginija kod Bovoar, pre svega, strah od vlastite ženskosti,²¹ moramo da odgovorimo u ime feminizma (a ne u imenu žena) ovako: moguće je da se sama na ličnom, psihološkom nivou plaši vlastite ženskosti, međutim, to za nas i ne treba da bude problematično. Problem je neka inherentna poteškoća, neka nelagodnost, neka negativnost koja ukazuje na to da nema jednostavnog rešenja – ukoliko na kraju pokušamo da oba opet povežemo – ni za feminizam, ni za odgovor na pitanje „ne-večno ženskog“.

Kao što je Simon de Bovoar izjavila u razgovoru sa svojim životnim saputnikom Sartrom, postala je feministkinja onda kada su njenu kritiku počele da čitaju druge žene,²² tek na osnovu razmene priča između žena, tek kroz, kao što kaže Šošana Felman, „vez čitanja“. Ovoj ideji, ideji o feminističkom govoru (žena), o povezivanju kroz (drugačije) čitanje, dodala bih, još na kraju, ideju o povezivanju kroz feminističku ambivalentnost kao jedinom pravom, dakle, negativnom identitetu feminizma kao teorijskog, i zato ništa manje političkog projekta.

Sa slovenačkog prevela Jelena Petrović

²¹ Njen pogovor o Simon de Bovoar, u kome je razložila pomenuto stajalište, nedavno je bio u nepromenjenom obliku objavljen u zborniku pogovora o *Drugom polu* (Rodgers, 1998).

²² Razgovor Simon de Bovoar i Sartra 1982. godine, nav. prema Felman, 1993, 11. str.

Bibliografija

Bahovec, E. D., *Kopernik, Darwin, Freud. Študije iz zgodovine in filozofije znanosti*, Analecta, Ljubljana 1991.

Beauvoir, S. De, *Le deuxième sexe*, Gallimard, Paris 1947. Prev. odlomka u ovom broju Delte.

Le Doeuff, M., *L'étude et le rouet. Des femmes, de la philosophie etc.*, Seuil, Paris 1989.

Fallaize, E. (ur.), *Simone de Beauvoir. A Critical Reader*, Routledge, London i New York 1988.

Felman Sh., *What Does Women Want? Reading and Sexual Difference*, John Hopkins University Press, Baltimore i London 1993.

Gubar, S., « Feminist Misogyny : Mary Wollstonecraft and the Paradox of ' It Takes one to Know One' », u Elam, D., i Weigman, R. (ur.), *Feminism beside Itself*, Routledge, London i New York 1995.

Kaplan, C., *Sea Changes. Culture, Sexuality, Feminism*, Routledge, London i New York 1986.

Lundgren Gothlin, E., *Sex and Existence: Simone de Beauvoir's The Second Sex*, Athlone, London 1996.

Moi, T., *Simone de Beauvoir. The Making of an Intellectual Woman*, Blackwell, Oxford 1994.

Rodgers, C. (ur.), *Le deuxième sexe de Simone de Beauvoir. Un héritage admiré et contesté*, L'Harmattan, Paris 1998.

Simon, M. (ur.), *Feminist Interpretation of Simone de Beauvoir*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania 1995.

Wollstonecraft, M., *A Vindication of the Right of Women* (1972); slov. Prev. *Zagovor pravic ženske*, Krt, Ljubljana 1992. "filozof", "kot moralist", "s trdnim glasom človeštva". Ibid.